

Oktawiusz Jurewicz (1926–2016)

3 grudnia 2016 r. odbyło się w Warszawie połączone posiedzenie Komitetu Nauk o Kulturze Antycznej Polskiej Akademii Nauk (przewodnicząca Krystyna Bartol) oraz Komisji Bizantynologicznej przy Polskim Towarzystwie Historycznym (przewodniczący Maciej Kokoszko). Uroczystość poświęcona była pamięci wybitnego polskiego hellenisty Oktawiusza Jurewicza, zmarłego 28 kwietnia tegoż roku. Wygłoszono referaty (Jerzy Axer, Józef Naumowicz¹, Maciej Salamon), które przypomniały zarówno osiągnięcia naukowe profesora, jak i zasługi w organizacyjnym kształtowaniu powojennej hellenistyki, w tym – w stopniu szczególnym – bizantynistyki polskiej.

Oktawiusz Jurewicz urodził się 30 kwietnia 1926 roku w Starosielcach². Po wojnie rozpoczął studia filologiczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Filologię klasyczną ukończył wszakże na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie pod kierunkiem Kazimierza Kumanieckiego (1905–1977) obronił pracę magisterską pt. *De brevilquentia Tacitina* (1950). Podczas studiów miał Oktawiusz Jurewicz spotkać wybitnych humanistów, filologów [np. Stanisława Skiminę (1886–1962)³] i historyków [np. Karola Górskiego (1903–1988)⁴]. Niektórym z nich poświęci później wspomnieniowe artykuły, które zostaną szczegółowo przedstawione w dalszej części niniejszej pracy. Związany odąd na stałe z Uniwersytetem Warszawskim, piastował na nim rozmaite funkcje administracyjne⁵. Wśród wielu wyjazdów badawczych za granicę warto wspomnieć pracę na stanowisku profesora Sorbony w latach 1973–1979 (dyrektor Centre Interuniversitaire de Civilisation Polonaise) oraz założe-

¹ Doktorant profesora Jurewicza, obronił pracę pt. *Wczesnochrześcijańscy pisarze aleksandryjscy* w „Bibliotece” *Focjusza*, 1993. Została ona opublikowana w serii Archiwum Filologiczne, nr 53, Wrocław 1995.

² Miasto w latach 1919–1954; od 1954 włączone w granice administracyjne Białegostoku, por. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa 1880–1914, t. 11, s. 263 (wieś).

³ Krakowski filolog klasyczny, autor m. in. *De Bernardo Silvestre Vergili interprete*, w: *Commentationes Vergilianae*, Cracoviae 1930, s. 206–243 (fundamentalny tekst, wciąż w obiegu naukowym, por. np. H. Brinkmann, *Mittelalterliche Hermeneutik*, Tübingen 1980, s. 292); *Twórczość poetky Jana Dantyszka*. Kraków 1948. Na uwagę zasługują po dziś dzień cytowane prace na temat średniowiecznej recepcji Wergiliusza i innych poetów łacińskich.

⁴ Zob. W. Sieradzan, Karol Górski (1903–1988), w: *Mediewiści*, red. J. Strzelczyk, Poznań 2011, s. 49–58.

⁵ M.in. dziekan Wydziału Filologicznego latami 1966–1973, dyrektor Instytutu Filologii Klasycznej w latach 1981–1996.

nie i redakcję czasopisma „Les cahiers franco-polonais”⁶. Bezdyskusyjnie najwięcej organizacyjnej pracy zawdzięcza polska bizantynistyka – tak okrutnie doświadczona w czasach wojennych⁷ – właśnie Oktawiuszowi Jurewiczowi. W 1963 roku doprowadził wraz z Haliną Evert-Kappesową⁸ do powstania Komisji Bizantynologicznej przy Komitecie Nauk o Kulturze Antycznej PAN. Oktawiusz Jurewicz był jej długoletnim przewodniczącym. Z okazji siedemdziesięciolecia urodzin ofiarowano profesorowi księgę pamiątkową, której redaktorem był Waldemar Ceran⁹.

Dorobek naukowy Oktawiusza Jurewicza można podzielić na trzy części, uzupełniające się wzajemnie i wspólnie reprezentujące całokształt zjawiska, które pięknie nazwał wybitny uczony Gyula Moravcsik (1892–1972): *hellenologia*¹⁰. Otóż ten bizantynista i turkolog węgierski zaproponował, by postrzegać kulturę helleńską całościowo, jako trwający tysiąclecia dialog między tradycją a nowością. Dla niego podział na filologię klasyczną i bizantynistykę był sztuczny, a nowy, zaproponowany termin: *hellenologia*, miałby obejmować nie tylko obie poprzedniczki, ale także filologię nowogrecką oraz mykenologię.

W ramach filologii klasycznej dużą część prac O. Jurewicza stanowiły artykuły przeglądowo-organizacyjne, dotyczące przeważnie bieżącego stanu badań w Europie, i recenzje¹¹. Na większą uwagę zasługują natomiast biogramy uczonych: Johanna Stroux (1884–1954; wybitny latynista, epigrafik, znawca Cicerona, redaktor

⁶ Rocznik ukazywał się w latach 1977–1987, redaktorzy naczelni: Oktawiusz Jurewicz (1977–1982), Maria Straszewska (1982–1987). W 2002 roku reaktywowano czasopismo w zupełnie nowej formule jako „Les nouveaux cahiers franco-polonais”.

⁷ Zamordowani zostali uczeni światowej sławy: Leon Sternbach (1864–1940), Kazimierz Zakrzewski (1900–1941) oraz prawosławny duchowny gruziński, archimandryta, działacz społeczny, św. Grzegorz Peradze (1899–1940). W latach 2010–2013 ukazało się wydanie dzieł zebranych tego wybitnego teologa polskiego i gruzińskiego prawosławia.

⁸ Por. H. Evert-Kappesowa, *Studia nad historią wsi bizantyjskiej w VII–IX w.*, Łódź 1963; też, *Wielka i drobna własność ziemiska w Egipcie w IV–VII w.*, AUL Historia 23, 1986, s. 3–15; na szczególną uwagę zasługują też, *Historie konstantynopolitańskie*, wyd. 1: Warszawa 1964; wyd. 2: Łódź 1988. Napisane przepiękną polszczyzną eseje (5 w pierwszym, 6 w drugim wydaniu) powinny stać się obowiązkową lekturą każdego czytelnika zainteresowanego cywilizacją bizantyjską. Postać badaczki przybliżył Waldemar Ceran (zob. K. Iłski, Waldemar Ceran (1936–2009), w: *Mediewiści* (jak w przyp. 1), s. 21–27). Por. W. Ceran, Prof. dr Halina Evert-Kappesowa. Sylwetka uczoney i pedagoga, *Rocznik Łódzki* 20, 1975, s. 5–14; tenże, *Bibliografia prac drukowanych prof. dr Haliny Evert-Kappesowej*, tamże, s. 15–21; tenże, Halina Evert-Kappesowa (27 XII 1904 – 10 VI 1985), *KH* 93, 1986, nr 1, s. 293–296; tenże, Prof. dr Halina Evert-Kappesowa i jej dorobek w badaniach nad dziejami Bizancjum, *Eos* 75, 1987, nr 2, s. 229–243.

⁹ *Mélanges d’histoire byzantine offerts à Oktawiusz Jurewicz à l’occasion de son soixante-dixième anniversaire*, red. W. Ceran, Łódź 1998 [*Byzantina Lodziensia* 3].

¹⁰ G. Moravcsik, *Byzantinologie et hellénologie*, *Byzantion* 35, 1965, s. 291–301.

¹¹ Odsyłamy w tym miejscu czytelnika do pełnego zestawienia bibliograficznego: A. Kompa, M. J. Leszka, *Professor Oktawiusz Jurewicz as a Byzantinist (1926–2016)*, *Studia Ceranea* 6, 2016, s. 11–22; bibliografia s. 14–22.

czasopisma „Philologus”)¹², własnego mistrza, Kazimierza Kumanieckiego¹³, Stefana Srebrnego (1890–1962; filolog klasyczny, związany z Petersburgiem, Lublinem, Wilnem i Toruniem, zasłużony tłumacz dramatu attyckiego)¹⁴.

Ten najwcześniejszy etap działalności naukowej uwieńczony został publikacją rozprawy doktorskiej¹⁵ pt. *Niewolnicy w komediach Plauta* w 1958 roku. Mimo upływu lat nadal pozostaje w obiegu naukowym. Wybitna współczesna tłumaczka palliaty¹⁶, „uczona obdarzona wyjątkowym ‘słuchem teatralnym’”¹⁷, Ewa Skwara (ur. 1962)¹⁸, w mającej wymiar encyklopedyczny *Historii komedii rzymskiej* (warto podkreślić, gdyż jest to element w polskiej literaturze przedmiotu nowatorski, że synteza ta zorientowana została bardziej na omówienie praktyki teatralnej, aniżeli treści sztuki)¹⁹, korzystała z powyższej rozprawy przy konstruowaniu podrozdziału „Przekrój społeczny i poziom intelektualny publiczności”²⁰. W poszukiwaniu społecznych źródeł siły oddziaływania komizmu, za Jurewiczem podkreśla dobrą orientację społeczeństwa rzymskiego w realiach dnia codziennego ówczesnych Aten, a zarazem silne poczucie własnej wyższości. Jakkolwiek zatem dziś pisze się o teatrze antycznym zupełnie inaczej niż przed półwieczem, to rzeczy naprawdę wartościowe wciąż pozostają przynajmniej źródłem inspiracji.

Zanim omówiony zostanie najważniejszy – naszym zdaniem – dorobek z klasycznego etapu badawczego O. Jurewicza, wspomnieć należy o publikacjach mających charakter popularyzatorski, ale zachowujących najwyższy poziom merytoryczny en-

¹² O. Jurewicz, *Johannes Franz Stroux*, Nauka Polska 2, 1954, z. 3, s. 370–372.

¹³ Tenże, Kazimierz Feliks Kumaniecki, 30 lat pracy naukowej i dydaktycznej, *Życie Szkoły Wyższej*, 1957, nr 12, s. 63–66 (przedruk: *Eos* 49, 1957–1958, z. 2, s. 25–44 oraz *Das Altertum* 5, 1959, s. 248–256); tenże, Kazimierz Kumaniecki (Sylwetki naukowe członków PAN), *Nauka Polska* 12, 1964, z. 1, s. 68–73; tenże, Kazimierz Feliks Kumaniecki, filolog – tłumacz – nauczyciel – organizator nauki (18 V 1905 – 8 VI 1977), *Przegląd Humanistyczny*, 1984, s. 75–102. Warto zaznaczyć, iż Oktawiusz Jurewicz współpracował z Wiktorem Steffenem w wydaniu *Scripta minora* mistrza. Ten wartościowy tom zawiera także kompleksową bibliografię prac K. Kumanieckiego.

¹⁴ O. Jurewicz, Stefan Srebrny (14 I 1890 – 12 X 1962), Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału I Nauk Społecznych PAN, 5, 1962, nr 4, s. 5–6; tenże, Ze wspomnień ucznia (o prof. St. Srebrnym), *Meander* 18, 1963, s. 81–86; tenże, Prof. Dr. Stefan Srebrny, Gelehrter und Übersetzer, *Helikon* 3, 1963, s. 557–558.

¹⁵ O Plaucie pisał już wcześniej: tenże, Plautus, Katon Starszy i społeczeństwo rzymskie, *Meander* 11, 1956, z. 12, s. 447–458 (przedruk w: *Aus der Altertumskundlichen Arbeit Volkspolens*, red. J. Irmscher, K. Kumaniecki, Berlin 1959, s. 52–72); tenże, Bemerkungen über die „servi mali” bei Plautus, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 9, 1961, s. 27–36; tenże, Religia w komediach Plauta, *Euhemer* 4/5, 1967, s. 11–18 (przedruk w: *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertum*, red. J. Harmatta, Budapest 1968, s. 104–112).

¹⁶ Plaut, *Komedie*, t. 1–3, tłum. E. Skwara, Warszawa 2002–2004; Terencjusz, *Komedie*, t. 1–2, tłum. E. Skwara, Warszawa 2005–2006; E. Skwara, *Komedia według Terencjusza*, Warszawa–Toruń 2016.

¹⁷ M. Kocur, *We władzy teatru. Aktorzy i widzowie w antycznym Rzymie*, Wrocław 2005, s. 177.

¹⁸ Autorka niniejszego artykułu miała przyjemność uczestniczyć w prowadzonych przez nią zajęciach z translatoryki (Marcjalis, Propercjusz) podczas studiów w Instytucie Filologii Klasycznej UAM.

¹⁹ E. Skwara, *Historii komedii rzymskiej*, Warszawa 2001.

²⁰ Tamże, s. 160–162.

cyklopedii. Są to: napisana z Lidią Winniczuk (1904–1993)²¹ książka *Starożytni Grecy w życiu prywatnym i państwowym* (Warszawa 1968; wyd. 2: 1970; wyd. 3: 1973), która ze względu na położenie nacisku na kulturę materialną, była niezwykle poczytna; *Mała encyklopedia świata antycznego* (t. 1–2, Warszawa 1958–1962); 40 haseł bizantynistycznych w *Wielkiej encyklopedii powszechnej PWN* (t. 1, Warszawa 1962), a także autorstwo (bez zaznaczenia) wielu haseł z zakresu filologii klasycznej i bizantynistyki w *Wielkiej encyklopedii PWN* (Warszawa 2001–2006); 31 haseł w *Małym słowniku pisarzy świata* (Warszawa 1968) wraz z jego rozszerzoną wersją pod redakcją własną oraz afrykanisty Stanisława Piłaszewicza (ur. 1944)²²; wreszcie, jako naturalne poniekąd domknięcie dorobku encyklopedycznego, redakcja *Encyklopedii kultury bizantyńskiej* (Warszawa 2002), jedyne tego typu wydawnictwa w Polsce, w tym autorstwo ponad setki haseł, przeważnie z zakresu literatury i historii bizantynistyki w kraju. W obecnych czasach nadmiaru dostępu do informacji trudno jest już zrozumieć ogromną kulturotwórczą rolę tego typu stosunkowo niedrogich i łatwo dostępnych wydawnictw w drugiej połowie XX wieku.

Podobną rolę przez wiele lat spełniał podręcznik do nauki języka łacińskiego²³. Jego niezwykła popularność (kilkadziesiąt wydań i dominująca pozycja na podstawowym etapie kształcenia) brała się z racjonalnego ułożenia materiału w ramach poszczególnych lekcji (czytanka, informacje gramatyczne, ćwiczenia) oraz z zamieszczenia ponad dwustustronicowego wypisu tekstów oryginalnych. Dzięki temu student miał do dyspozycji reprezentatywny zbiór największych dzieł złotej i srebrnej łaciny oraz krótki poradnik metryki. Ze względu na bardzo ubogą obecność oryginalnych tekstów klasycznych na naszym rynku wydawniczym była to niewątpliwa zaleta tej książki. Niestety, w ostatnich latach można zauważyć odejście od niej w procesie nauczania na rzecz o wiele uboższych treściowo skryptów.

Największym osiągnięciem O. Jurewicza na polu nauk klasycznych są jednak trzy publikacje, których wartość merytoryczna z pewnością utrzyma się przez niejedno pokolenie. Pierwsza to *Słownik grecko-polski*²⁴. Jest to radykalnie uwspółcześnione i zmienione redakcyjnie opracowanie *Słownika* autorstwa Zygmunta Węclewskiego (1870)²⁵. Dotychczas, jeśli abstrahujemy od leksykografii obcojęzycznej, której nie ma potrzeby tu przedstawiać, polski czytelnik greki klasycznej miał do dyspozycji jedynie *Słownik* (t. 1–4, Warszawa 1958–1965) pod redakcją Zofii Abramowiczówny (1906–1988). Wydany w nakładzie zaledwie pięciu tysięcy egzemplarzy od dawna

²¹ Z bogatego dorobku, obejmującego głównie opracowania i tłumaczenia (Persjusz, Juwenalis) z zakresu latynistyki, warto wymienić jedyny na współczesnym rynku wydawniczym słownik polsko-łaciński.

²² *Słownik pisarzy świata*, t. 1, red. O. Jurewicz, S. Piłaszewicz, Warszawa 1994.

²³ O. Jurewicz, *Język łaciński. Podręcznik dla lektoratów szkół wyższych*, Warszawa 1959 (wraz z L. Winniczuk, J. Żuławska); wyd. 25: Warszawa 2004.

²⁴ Tenże, *Słownik grecko-polski*, t. 1–2, Warszawa 2000–2001; wyd. 2 (jednotomowe): Warszawa 2015 (pod naukową opieką Instytutu Filologii Klasycznej UW dano słownikowi nową szatę graficzną).

²⁵ F. Majchrowicz, *O życiu i pracach Zygmunta Węclewskiego*, *Eos* 1, 1894, s. 113–126; S. Młodecki, *Młodość i twórczość naukowa Zygmunta Węclewskiego w okresie poznańskim (1824–1862)*, *Symbolae Philologorum Posnaniensium graecae et latinae* 8, 1991, s. 123–142.

był już praktycznie niedostępny poza czytelniami bibliotek specjalistycznych. Dzięki opracowaniu O. Jurewicza obecnie dysponujemy podręcznym (dwa tomy zamiast czterech) słownikiem, adekwatnym przy procesie dydaktycznym i wstępnym etapie pracy naukowej.

Druga z publikacji to podręcznik gramatyki historycznej języka greckiego. Pierwszy i jak dotąd jedyny w Polsce. Jest to „zarys wewnętrznej ewolucji dialektów greckich od czasów wyjścia z językowej wspólnoty indoeuropejskiej poprzez najstarszy dialekt mykeński aż do greczyzny nowożytnej w jej odmianie demotycznej”²⁶. Tekst wykładu, bardzo zwięzły i hermetyczny w formie, został podzielony na 407 paragrafów. Pierwsze trzynaście to wiadomości wstępne, 174 – fonetyka, 220 – fleksja. Na swojego autora czekają zatem dwa pozostałe działy: słowotwórstwo i syntaksa. Odnosnie do tej ostatniej posiadamy jedynie pracę Stanisława Witkowskiego (1866–1950) z 1936 roku²⁷, a zatem jeszcze przed odczytaniem pisma linearnego B. Jak trudne to zadanie świadczy fakt, iż bliższy nam przecież język łaciński, mimo wielu ważnych tekstów Jana Safarewicza (1904–1992)²⁸, dopiero przed kilkoma laty otrzymał podręcznik napisany zgodnie z terminologią współczesnego językoznawstwa ogólnego, a który kładzie nacisk na składnię: *Gramatyka opisowa klasycznej łaciny w ujęciu strukturalnym* (Kraków 2012) Huberta Wolanina²⁹. Z pewnością zatem *Gramatyka historyczna* Jurewicza pozostanie na wiele lat podstawowym podręcznikiem dla polskiego odbiorcy³⁰.

Symbolicznym zwieńczeniem tego pola jest wydanie krytyczne całości twórczości Horacego (Q. Horatius Flaccus), opatrzone tłumaczeniem i komentarzem filologiczno-historycznym³¹. Nie ulega dyskusji fakt, iż każdy kraj z kręgu kultury europejskiej powinien posiadać własną edycję krytyczną trzech mistrzów języka łacińskiego: Horacego, Wergiliusza (P. Vergilius Maro), Owidiusza (P. Ovidius Naso). Mimo wielu tłumaczeń nadal jednak brakuje wydań poetów z Mantui i Sulmony.

Ważną zasługą O. Jurewicza dla kultury polskiej w wymiarze szerszym, aniżeli studia specjalistyczne, są tłumaczenia m.in. największych dzieł bizantyńskiej historiografii XI–XII wieku. Tym samym miłośnik książek nieznający klasycznej greki w jej bizantyńskiej specyfice ma szansę spotkać się z tamtejszą literaturą i poznać przez to ówczesną cywilizację, wciąż mało znaną w szerszym obiegu kulturalnym. Są to tłumaczenia *Aleksjady* Anny Komneny (t. 1–2, Wrocław 1969–1972, wyd. 2:

²⁶ *Gramatyka historyczna języka greckiego*, Warszawa 1992, s. 15.

²⁷ S. Witkowski, *Historyczna składnia grecka na tle porównawczym*, Lwów 1936.

²⁸ J. Safarewicz, *Zarys gramatyki historycznej języka łacińskiego*, Warszawa 1953; tenże, *Studia językoznawcze*. Kraków 1967.

²⁹ Niestety elementy gramatyki historycznej są w nim poruszane epizodycznie.

³⁰ Warto zauważyć, że w opracowanym przez siebie na nowo podręczniku gramatyki greckiej Mariana Auerbacha i Mariana Goliasa (od 1935 roku kilkadziesiąt wydań lekko tylko zmienianych, największa zmiana w roku 1954), Jan Rezler dodał elementy wykładu gramatyki historycznej do omawianych zagadnień gramatyki opisowej: M. Auerbach, M. Golias, *Gramatyka grecka*, wykład rozszerzył, całość oprac. Jan Rezler, wyd. 5 zm.: Warszawa 2000.

³¹ Kwintus Horacjusz Flakkus, *Dzieła wszystkie*, t. 1–2, Wrocław 1986–1988, wyd. 2: Warszawa 2000.

2005)³², *Materialów historycznych* Nikefora Bryenniosa (Wrocław 1974, wyd. 2: 2006), *Kroniki* Michała Psellosa (Wrocław 1985, wyd. 2: 2005)³³, a zwłaszcza, rzecz bezsprzecznie najdonioślejsza, *Biblioteki* Focjusza (t. 1–5, Warszawa 1986–1999). Niewątpliwie ten aspekt twórczości O. Jurewicza jest dla historyka-mediewisty najważniejszy. Tłumaczeniom towarzyszyły opracowania historiograficzne: popularnonaukowy esej o zmieniających się przez tysiąclecia nazwach późniejszej stolicy Cesarstwa³⁴, o relacjach z Rusią (głównie Haliczem, co było związane z powstającą biografią Andronika, por. niżej)³⁵, o gwałtownych przemianach społeczno-religijnych³⁶. Ukoronowaniem tych studiów bizantynistycznych o charakterze historycznym okazała się mistrzowsko napisana biografia cesarza Andronika (1183–1185)³⁷. Spotkała się ona z entuzjastycznym przyjęciem i w wyniku bardzo pozytywnych recenzji, została przetłumaczona na język niemiecki i wydana ponownie w Amsterdamie przez prestiżowe wydawnictwo Hakkert³⁸. Jej wciąż aktualny status doskonale ilustruje najnowszy artykuł Deana Sakela³⁹. Wykazując, że tzw. *Kronika 1570 roku* podaje nowe, nieznane dotąd fakty z biografii cesarza (np. epizod brutalnego potraktowania delegacji mnichów z Atos) i jest mu generalnie przychylna, dodaje, wzmacniając tym samym znaczenie własnego artykułu, iż informacji tych nie zna właśnie Oktawiusz Jurewicz, cytując wydanie amsterdamskie jego monografii. Sytuacja ta pokazuje, że *Andronik I Komnen* wciąż pozostaje podstawowym opracowaniem odnośnie do życia tegoż wybitnego, acz kontrowersyjnego (zarówno dla nas, jak i sobie współczesnych) człowieka. Dowodem na to jest też fakt, że kiedy Harry Magoulias (ur. 1925), znakomity tłumacz Niketasa Choniatesa (ok. 1155/56–1215/16)⁴⁰, poświęcił artykuł literackiej konstrukcji obrazu Andronika u kronikarza, to w kwestiach faktograficznych

³² Por. też artykuły: O. Jurewicz, Die Sprache und literarische Kunst von Anna Komnene, w: Festschrift Johannes Irmscher, Berlin 1984, s. 85–97; tenże, Anna Komnena – Kronprinzessin und Schriftstellerin, w: Griechenland – Byzanz – Europa. Ein Studienband, red. J. Herrmann, H. Köpstein, R. Müller, Berlin 1985 [Berliner Byzantinische Arbeiten 52], s. 50–60.

³³ W wyniku doświadczeń związanych z tłumaczeniem powstał artykuł: O. Jurewicz, Die „Chronographie” des Michael Psellos als Quelle zur byzantinischen Kultur im Ausgang des 10. Jahrhunderts, Eos 72, 1984, z. 2, s. 315–322 (przedruk: Byzantinische Forschungen 16, 1991, s. 137–146).

³⁴ Tenże, Miasto o pięciu nazwach (Lygos – Byzantion – Antonia – Konstantinupolis – Istanbul), Meander 18, 1963, s. 467–476.

³⁵ Tenże, Aus der Geschichte der Beziehungen zwischen Byzanz und Rußland in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts, w: Byzantinische Beiträge, ed. J. Irmscher, Berlin 1964, s. 333–357.

³⁶ Tenże, Schizma wschodnia, Warszawa 1969 (książka popularna, ale spotkała się z pozytywnym przyjęciem, por. recenzje: R. Ciocan-Ivanescu w: Byzantion 41, 1971, s. 556–557; A. Ferenc w: Euhemer 15, 1971, s. 105–109); tenże, Walki obrazoburców z ikonodulami w Bizancjum (717–843), Meander 22, 1967, s. 269–282. Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż w ostatnim dziesięcioleciu doszło do istotnego przewartościowania obrazu epoki ikonoklazmu – co ważne, w stopniu nieporównywalnym z innym okresem historii Bizancjum. Podstawowym opracowaniem stała się obszerna (prawie tysiąc stron) synteza: L. Brubaker, J. F. Haldon, Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680–850: A history, Cambridge–New York 2011.

³⁷ O. Jurewicz, Andronik I Komnenos, Warszawa 1962.

³⁸ Tenże, Andronikos I Komnenos, Amsterdam 1970.

³⁹ D. Sakel, On the age of the Angeloi: Μαρτυρία εἰς αὐτὸ ἐκ παλαιῶν βιβλίου, Byzantion 85, 2015, s. 365–377.

⁴⁰ H. Magoulias, O, City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates, Detroit 1984.

również skierował czytelników do dzieła Jurewicza⁴¹. Natomiast *Kronika 1570 roku*, należąca do gatunku „kronik świata”, którego prekursorem była *Kronika* Euzebiusza z Cezarei⁴², zachowała się w pięciu rękopisach⁴³. Mimo że znana jest bizantynistom od dawna⁴⁴, dopiero ostatnio stała się przedmiotem poważnych studiów⁴⁵.

Oktawiusz Jurewicz napisał też ważny podręcznik pt. *Historia literatury bizantyńskiej, Zarys* (Wrocław 1984, wyd. 2: 2007). Do tego czasu czytelnik polski miał do dyspozycji jedynie opracowanie encyklopedyczne Jana Sajdaka (1882–1967)⁴⁶ sprzed blisko stu laty⁴⁷. Napisanie tego typu syntezy dorobku literackiego ponad-tysiącletniej cywilizacji jest rzeczą niezmiernie trudną⁴⁸. Trzeba dokonywać wielu wyborów⁴⁹, a przy rosnącej liczbie edycji nowych źródeł i opracowań (bibliografia za rok 2015 zamieszczona w „Byzantinische Zeitschrift” liczy 5873 tytuły) poważne dylematy pojawiają się coraz częściej. Powoli też zaczynamy sobie uświadamiać fakt, iż jedna osoba nie jest już w stanie opanować całości dostępnych tekstów literackich (jakkolwiek, i piszemy to z całą odpowiedzialnością, jest to wciąż możliwe w przypadku literatury klasycznej). Dlatego też, przyjmując za fakt, iż wciąż najobszerniejsze pozostają syntezy H. Hungera⁵⁰ i H.-G. Becka⁵¹, nie oczekuje się już od kolejnych *Historii...* kompletności, lecz wskazania dzieł najważniejszych dla danego okresu i przedstawienia bieżącej problematyki badawczej (np. praca Jana Olofa Rosenqvista liczy zaledwie 239 stron i nie ma ambicji literackich⁵²). Z tej perspektywy synteza O. Jurewicza niczym nie odbiega od współczesnych sobie opracowań

⁴¹ Tenże, Andronikos I Komnenos: A Greek tragedy, *Byzantina Symmeikta* 21, 2011, s. 101–136, tu przyp. 2.

⁴² A. Kotłowska, *Obraz dziejów w „Kronice” Euzebiusza z Cezarei*, Poznań 2009.

⁴³ Synaiticus gr. 1664, Ancyranus 22 olim Trapezuntensis Soumela Monastery 10, Atheniensis 1348, Parisinus gr. 1790, Constantinopolitanus 150 (Rosyjski Instytut Archeologiczny).

⁴⁴ Th. Preger, *Die Chronik von Jahre 1570 („Dositheos” von Monembasia and Manuel Malasos)*, BZ 11, 1902, s. 4–15.

⁴⁵ D. Sakel, Some matters concerning the printed edition of the Chronicle of 1570, w: *Dopo le Due Cadute di Costantinopoli (1204, 1453): Eredi ideologici di Bisanzio*, wyd. M. Koumanoudi, Ch. Maltezou, Venezia 2008, s. 147–171. O źródłach zachodnich do panowania Andronika pisał ostatnio Savvas Neocleous: S. Neocleous, Tyrannus Graecorum. The image and legend of Andronikos I Komnenos in Latin historiography, *Medioevo greco* 12, 2012, s. 195–284.

⁴⁶ Obecnie autorka niniejszego tekstu wraz z Kazimierzem Ilskim pracuje nad książką poświęconą życiu i twórczości Jana Sajdaka.

⁴⁷ J. Sajdak, *Literatura bizantyjska*, w: *Wielka literatura powszechna*, Warszawa 1933, t. 4, s. 681–760.

⁴⁸ Wstępnyymi szkicami były: O. Jurewicz, *Literatura bizantyńska*, w: *Dzieje literatur europejskich*, red. W. Floryan, Warszawa 1977, s. 137–189; tenże, *Renesans literatury bizantyjskiej w XII w.*, *Meander* 17, 1962, s. 407–419.

⁴⁹ Zaczynając od najbardziej elementarnych: a) symboliczna data początkowa, b) ograniczenie do języka greckiego, czy choćby szkicowe nawiązanie do tekstów powstałych na obszarze Cesarstwa w języku koptyjskim, syryjskim, arabskim, armeńskim, hebrajskim, łacińskim...

⁵⁰ H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, München 1978.

⁵¹ H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*. München 1959 oraz *Byzantinische Volskliteratur*, München 1971.

⁵² J. O. Rosenqvist, *Die byzantinische Literatur. Vom 6. Jahrhundert bis zum Fall Konstantinopels*, Berlin–New York 2007; oryginał szwedzki: Skellefteå 2003.

zachodnich czy np. rzetelnej radzieckiej pracy: *Византийская литература эпохи расцвета IX–XV вв.* (Moskwa 1978) P. A. Frejberga i T. W. Popowej. Wręcz przeciwnie, oferuje podstawowe informacje, konieczne w tego typu publikacji, okraszając je czasami przechodzącymi w esej prezentacjami bardziej nietuzinkowych postaci (np. Michała Psellosa, Teodora Prodromosa).

Na zakończenie wspomnieć należy o nielicznych, ale tak wartościowych w warunkach polskich, studiach nowogreckich. Oprócz sprawozdań pokongresowych⁵³, na uwagę zasługuje artykuł pamięci poety Dionisiosa Solomosa, autora hymnu narodowego Grecji niepodległej⁵⁴. Jako że Juliusz Słowacki pod wpływem charyzmatycznej osobowości George’a G. Byrona (1788–1824)⁵⁵ napisał powieść poetycką *Lambro* (1833), poświęconą walce przeciw władzy tureckiej, nie poprzestając tym samym na percepcji hellenizmu jedynie w wymiarze antycznym (mimo genialnego *Grobu Agamemnona*), to nie może dziwić, iż O. Jurewicz poświęcił tej części aktywności poety osobny przytynek⁵⁶.

„Každy naród ma swoją Helladę” – pisał sprzed blisko stu laty Tadeusz Sinko (1877–1966)⁵⁷. Z tej jakże uroczej książeczki dowiedzieć się można, jak bardzo wyobrażony obraz antyku dominował wśród polskiej elity kulturalnej nad spuścizną bizantyńską i odbudowującym się nowoczesnym państwem greckim. Działalność naukowa i publiczna Oktawiusza Jurewicza pomogła te dysproporcje zmniejszyć. Polska tradycja humanistyczna nie może o tym zapomnieć.

Anna Kotłowska

⁵³ O. Jurewicz, Międzynarodowy kongres poświęcony literaturze nowogreckiej w Berlinie, *Życie Szkoły Wyższej*, 1957, z. 7–8, s. 79–82; tenże, Neogrecystyka w Polsce, *Meander* 13, 1958, s. 81–87 (przedruk: *Berliner Byzantinische Arbeiten* 14, 1959, s. 28–34); tenże, Z greckiej literatury nowożytnej, *Przegląd Humanistyczny* 7, 1963, z. 6, s. 147–150; tenże, Z recepcji kultury nowogreckiej i klasycznej w Polsce w XIX wieku. Józef Dunin-Borkowski, *Eos* 54, 1964, s. 329–348 (przedruk: *Przegląd Humanistyczny* 9, 1965, z. 1, s. 117–143); tenże, Filologia nowogrecka w Polsce, w: *Balkanistyka polska*, red. Z. Stieber, K. Feleszko, J. Reychman, Wrocław 1974, s. 55–70.

⁵⁴ Tenże, Dionysios Solomos (1798–1857), *Meander* 13, 1958, s. 265–276 (z J. Kurtis).

⁵⁵ Byron zmarł na ziemi greckiej, w miejscowości Missolounghi, 19 kwietnia 1824 roku. Fakt ten nabrał znaczenia symbolicznego w oczach ówczesnej europejskiej opinii publicznej.

⁵⁶ Tenże, Greckie peregrynacje Juliusza Słowackiego, *Meander* 14, 1959, s. 177–206. Warto podkreślić, iż Słowacki spotkał się osobiście z Solomosem w 1836 roku.

⁵⁷ *Polscy podróżnicy w Grecji i Troi*. Kraków 1925, s. 69.